

Vägledning vid Gentekniknämndens etiska bedömningar

Inledning

Inom moralfilosofin är det vanligt att skilja mellan så kallat pliktetiska och konsekvensetiska normläror. Inom pliktetiken, som företrädades bland andra av Immanuel Kant, är vissa handlingar i sig moraliskt förkastliga, oavsett vilka resultat de leder till. Konsekvensetikerna bedömer däremot en handling utifrån de konsekvenser den får oavsett handlingens karaktär.

Inom miljöetiken har man ibland framfört tanken att varje ingrepp i en organisms "naturliga", ungefär evolutionärt givna, arvs massa bör fördömas. En sådan hållning, som närmast är av pliktetisk karaktär, medför att all växtförädling, antingen den nu sker med konventionella metoder eller med hjälp av genteknik, blir oacceptabel. Existerande lagstiftning föreskriver särskild granskning och säkerhetsbedömning av sådana grödor som tagits fram med genteknik, medan grödor med liknande egenskaper, som skapats med andra metoder, inte underkastas samma granskning.

Den etiska bedömningen av genmodifierade grödor, som vi enligt miljöbalken ska göra är konsekvensetisk. Uppgiften blir att väga de risker och möjligheter som är förbundna med dessa produkter mot varandra. Frågan blir då hur vi ska värdera olika risker och möjligheter.

Analys av risker och möjligheter

Den som bedömer en **risk** måste alltid ta hänsyn till två faktorer:

- 1) Sannolikheten för att en viss oönskad händelse ska inträffa.
- 2) Konsekvenserna om denna oönskade händelse skulle inträffa.

Om dessa konsekvenser är försumbara, kan man tolerera en högre sannolikhet för att det oönskade verkligen ska inträffa.

På motsvarande sätt kan man resonera då man bedömer en viss **möjlighet**:

- 1) Hur stor är sannolikheten för att man ska uppnå det resultat man önskar?
- 2) Hur värdefullt skulle det vara att uppnå detta resultat?

Vissa mål som kan uppnås med genteknik ter sig inte särskilt angelägna, medan andra kan vara mycket önskvärda. I det förstnämnda fallet finns ingen anledning att tolerera ens en obetydlig risk, i det sistnämnda kan man däremot vara beredd att acceptera vissa risker.

Både vad det gäller analysen av risker och av möjligheter kan olika människor komma till olika slutsatser. Vissa finner exempelvis sannolikheten för att en viss oönskad konsekvens ska inträffa stor, medan andra betraktar den som ringa. På samma sätt kan man ha olika åsikter om hur stor sannolikheten är för att man ska uppnå ett visst eftersträvanvärt mål. Olika bedömare kan också skilja sig när det gäller konsekvensen av att något oönskat inträffar och hur angeläget det är att försöka uppnå en viss målsättning.

Vilka värden ska vi slå vakt om?

Vid vår bedömning av risker och möjligheter har vi att ta hänsyn till ett antal värden som delvis är överlappande, delvis kan komma i konflikt med varandra. Några förslag:

Miljövärden: Här tar vi hänsyn till om odling eller marknadsintroduktion av en viss gröda kan bidra positivt eller negativt för miljön.

Hälsovärden: Här tar vi hänsyn till hälsopåverkan – både positiv och negativ – vid odling eller marknadsintroduktion av en viss gröda för såväl människor som djur.

Respekt för människors religiösa eller existentiella värden: Här tar vi hänsyn till om odling eller marknadsintroduktion av en viss gröda kan vara allvarligt stötande eller kränkande för någon grupp i samhället, eller om den tvärtom kan bidra till att någon grupp kan förverkliga sina mål.

Vetenskapliga värden: Här tar vi hänsyn till om odling med mera av en viss genetiskt förändrad växt kan ge värdefulla kunskaper.

Ekonomiska värden: Här tar vi hänsyn till om odling eller marknadsintroduktion av en viss gröda kan vara samhällsekonomiskt lönsam eller tvärtom ha oönskade konsekvenser.

Rättvisa och valfrihet: Här tar vi hänsyn till om odling eller marknadsintroduktion av en viss gröda kan hota eller bidra till att upprätthålla sådana grundläggande värden såsom rättvisa och valfrihet.

Alla dessa värden kan analyseras och kommenteras vidare. Vad gäller miljövärden kan man t.ex. beakta:

- 1) biologisk mångfald
- 2) ekologiskt långsiktig hållbarhet
- 3) begränsad klimatpåverkan och resursförbrukning

Hit kan möjligen också räknas det värde som ligger i att flera odlings sorter och flera odlings system tillåts existera samtidigt.

Hälsovärden innefattar både

- 1) människor och
- 2) djur.

Här finns också arbetsmiljöaspekter.

Till gruppen religiösa och existentiella värden kan kanske även kulturhistoriska värden räknas.

När det gäller ekonomiska värden kommer olika intressen ofta att ställas mot varandra.

Med rättvisa syftar vi både på rättvisa enskilda medborgare emellan, som på frågor som har med global rättvisa att göra.

Valfrihet handlar exempelvis om möjligheten att välja eller välja bort en viss produkt, möjligheter till samexistens mellan olika odlingsformer, med mera.

En klassisk fråga är **hur långt det är möjligt/önskvärt att analysera konsekvenserna** av en viss handling. Ska man exempelvis ta hänsyn till regionala, nationella eller globala konsekvenser och hur långt ska man driva bedömningarna av eventuella framtida konsekvenser. Givetvis blir alla konsekvensbedömningar enklare så länge man håller sig till närliggande – i tid och rum – konsekvenser, men det kan ändå finnas anledning att ta hänsyn till mera avlägsna – återigen i tid och rum – konsekvenser när dessa skulle kunna vara allvarliga.

Slutsatser

De etiska bedömningar vi gör bör vara konsekvensetiska och väga in såväl de positiva möjligheter som de risker, som kan vara förknippade med odling och marknadsföring av en viss gentekniskt förändrad gröda. Vid dessa bedömningar har vi att ta hänsyn till en lång rad av värden, som kan främjas eller hotas, se ovan.

Olika bedömare rangordnar dessa värden olika: en del människor sätter exempelvis vetenskapliga eller ekonomiska värden högre än ekologiska – medan andra prioriterar på motsatt sätt. Några ser främst risker där andra huvudsakligen ser vinster. Våra utlåtanden bör därför – så långt som möjligt – grundas på en sammanvägning av olika individers bedömningar. I vissa fall kommer det emellertid att bli fråga om majoritetsbeslut, där några skriver sig skiljaktiga.